

İnşacı Perspektiften Pakistan Dış Politikasında Afganistan Meselesi

İlkay Çamkerten*

Özet

Pakistan'ın Afganistan politikasının temellerini Pakistan'daki Peştun etnik nüfusunu da içine alan ve coğrafi olarak Pakistan'ın kuzeybatısını içeren bağımsız bir Büyük Peştunistan oluşumunu engellemek ve Hindistan'ın Afganistan üzerindeki etkisini ve nüfuzunu azaltmak oluşturmuştur. Bu bağlamda Pakistan için asıl sorun Afganistan kaynaklı Peştun milliyetçiliği ve dolaylı sorun Hindistan'ın varlığı olmuştur. Bir başka ifadeyle Pakistan'ın Afganistan'a yönelik politika eylemleri Hindistan temelli olarak görünmekle birlikte bu ilişki yapısını Afganistan'ın "Büyük Peştunistan" ideali ile Pakistan'ın "stratejik derinlik" stratejisinin karşılıklı mücadelesi olarak niteleyebiliriz. Bu çalışmada, siyasi kimlik olarak kendilerini İslam Cumhuriyeti olarak tanımlayan ve tanınan Pakistan ve Afganistan devletleri arasındaki ilişki özelinde, Pakistan dış politikasında Afganistan'ın yeri analiz edilecektir. Çalışmada, İnşacı Dış Politika Analizi çerçevesinde analiz yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Pakistan, Afganistan, Dış Politika Analizi, Kimlik, Taliban.

---

* Doktora öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.
camilkay@gmail.com
(orcid.org/0000-0003-3083-3268)
Makale geliş tarihi : 12.10.2020
Makale kabul tarihi : 26.10.2020

Afghanistan Issue in Pakistan Foreign Policy from Constructive Perspective

Abstract

The foundations of Pakistan's Afghanistan policy have been to prevent the formation of an independent Great Pashtunistan that includes the Pashtun ethnic population in Pakistan and geographically to the northwest of Pakistan and to reduce the influence and interference of India on Afghanistan. In this context, the main problem for Pakistan has been Pashtun nationalism originating from Afghanistan and the indirect problem has been the existence of India. In other words, although Pakistan's policy actions towards Afghanistan seem to be based on India, we can describe this relationship structure as the mutual struggle of Afghanistan's "Great Pashtunistan" ideal and Pakistan's "strategic depth" strategy. In this study, the position of Afghanistan in Pakistan's foreign policy will be analyzed, in particular the relationship between Pakistan and Afghanistan states, which define themselves as the Islamic Republic as their political identity. In the study, analysis will be made within the framework of Constructivist Foreign Policy Analysis.

Keywords

Pakistan, Afghanistan, Foreign Policy Analysis, Identity, Taliban.

Giriş

Günümüz dış politika analizi (DPA) çalışmalarında İnşacı yaklaşım kapsamlı ve etkili bir açıklama gücüne sahiptir. Bu çalışmada da İnşacı yaklaşım bir yönelim olarak seçilmiştir zira İnşacı DPA çalışmaları geleneksel yaklaşımlara kıyasla kimlik, düşünce ve inançlara geniş yer ayırmaktadır. İnşacı yaklaşıma göre objektif bir gerçek yoktur; gerçeklik denilen, aktörlerin inançları, fikirleri, söylemleri ve anlayışları çerçevesinde anlamlandırılmaktadır. Dolayısıyla İnşacı DPA çalışmaları kimlik, düşünce ve inanç değişkenleri çerçevesinde bir analiz perspektifi sağlamaktadır.

Bu çalışmada, siyasi kimlik olarak kendilerini İslam Cumhuriyeti olarak tanımlayan ve tanınan Pakistan ve Afganistan devletleri arasındaki ilişki özelinde, Pakistan dış politikasında Afganistan'ın yeri analiz edilecektir. Çalışmanın temel varsayımı Pakistan dış politika davranışlarının inşasında Afganistan kurucu bir etkiye sahiptir. Bu etkinin sebebi Pakistan ve Afganistan devletlerinin sahip olduğu ortaklıklar ve en önemlisi Peştun topluluklarıdır.

Pakistan, İngiliz Hindistan'ından bağımsızlığını kazanma süreci ile başlayan bir sosyal kimlik inşası sorunu ile karşılaşmıştır. Devletin kimliği, içsel alanda kimlik yaratma pratiklerinin bir ürünüdür. Bu bağlamda Pakistan, bağımsızlığı sonrasında milli birliktelik anlamında önemli sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmış; otoriter bir siyasi yapı ile bölgesel, etnik, din ve mezhep çatışmaları gölgesinde kimlik inşasını sürdürmüştür.¹ Kimlik yaratma pratikleri, devletlerin uluslaşma süreçleriyle bir başka ifadeyle gerek devletin siyasal varlık olarak kuruluşu gerekse bir kimliğe sahip olma duygusunu yaratma süreçleriyle ilgilidir.² Bu süreçte Pakistan kurucu elitleri tarafından ulus-devlet inşası adına temel birleştirici unsur olarak kullanılan din unsuru Pakistan toplumunda beklenen kaynaşmayı sağlayamamıştır.

Pakistan ve Afganistan devletlerinin iç ve dış politika eylemlerinin belirleyici en önemli unsuru ulusal güvenlik temelli konulardır. Soğuk Savaş dönemi dinamiklerine bağlı olarak şekillenen her iki ülkenin ulusal güvenlik kavramı geleneksel anlamıyla siyasal bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü içermektedir.³ İnşacı yaklaşım çıkarları hem devletleri hem de içinde buldukları yapıyı dönüştüren pratiklerin bir ürünü olarak görmektedir.⁴ Dolayısıyla devletlerin çıkarlarının ve buna bağlı olan güvenlik yapısının niteliği kimliklere göre değişiklik göstereceğinden, sosyal, kültürel ve siyasal bakımdan farklı Pakistan ve Afganistan'ın aynı olayları farklı değerlendirmeleri kaçınılmazdır.

A. Kimliksel Bağlamda Pakistan Devletinin Dış Politika İnşası

Kurulduğundan itibaren demokrasiden daha çok askeri rejimlerle yönetilmiş olan Pakistan'da demokratik bir yapıdan söz etmek oldukça zordur. Ülkede iktidar sıklıkla el değiştirmiş, ordu iç ve dış politika inşasında sürekli olarak belirleyici bir rol üstlenmiştir. Zira Hindistan'la olan rekabetçi ilişki biçimi, orduya daha çok kaynak ayrılmasına ve ordunun siyasal nüfuzunun artmasına yol açmıştır.⁵ Ordunun ülke içerisindeki bu ağırlığı ve neredeyse süreklilik arz eden

¹ Bill Ashcroft, Gareth Griffiths ve Helen Tiffin, *Post-Colonial Studies, The Key Concepts*, Routledge, New York, 2007, s. 116.

² William Bloom, *Personal Identity, National Identity and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge 1990, s. 55; Hamza Alavi, "Nationhood and the Nationalities in Pakistan", *Economic and Political Weekly*, Vol. 24, No. 27, 8 July 1989, s. 1527.

³ David A. Baldwin, "The Concept of Security", *Review of International Studies*, Vol. 23, No. 1, 1997, s. 13.

⁴ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, s. 377.

⁵ Stephen P. Cohen, "Pakistan: Arrival and Departure", Stephen P. Cohen (der.), *The Future of Pakistan*, Brookings Institution Press, Washington, 2011, s. 2; Aryaman Bhatnagar ve C. Raja Mohan, "India-Pakistan Relations and Regional Stability", *Mapping Pakistan's Internal Dynamics; Implications for State Stability and Regional Security*, The National Bureau of Asian Research, NBR

siyasi krizlerin sonucunda askeri darbeler ve askeri yönetim Pakistan’da bir gelenek haline almıştır.⁶ Dolayısıyla, yetmiş yılı aşan Pakistan siyasi yaşamında ülkede askeri yönetimler, başkanlık sistemi, yarı başkanlık ve parlamenter sistem olmak üzere bir çok değişiklikler yaşanmıştır.⁷ Sonuç olarak bu durum kurumsallaşmış siyasal geleneklerin oluşmasına engel olmuş, ordu tarafından sürekli olarak güvenlik ve beka temelli iç ve dış politika inşası süregelmiştir.

Ülkenin kurucusu Cinnah, Pakistan’ın dış politikasını, “tüm uluslara karşı dostça ve iyi niyetli” olarak tarif ederken Başbakan Liyakat Ali Han, Pakistan’ın “uluslararasıdaki ideolojik çatışmalarda yer almayacağını” belirtmekte, Eyüp Han ise "Pakistan’ın güvenliğine, özgürlüğüne ve ilerlemesine önem veren güçlü dostlar ile ilişki kurmak” şeklinde ifade emekte idi.⁸ Ancak tüm bu iyi ve yapıcı ideal dış politika söylemleri yanında kuruluşundan itibaren Pakistan aşması gereken önemli içsel travmaların yanı sıra Keşmir meselesinden kaynaklanan Hindistan ile yapılan savaşlar, bunun yanında Afganistan’la yaşanan Peştunistan ve sınır problemleri ile uzun süre mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Devletlerin dış politika davranışlarını gerek ülke içindeki gerekse sınırları dışındaki maddi ve düşünsel nitelikteki faktörlerin etkilediği açıktır. Bazı devletler dış politika pratiklerini muhafazakâr bir yapı ile Batı karşıtlığı içerisinde inşa ederken Pakistan gibi bazı devletler ise yapay (öteki) düşmanlar inşa etme yolunu seçmiştir. Bu şekilde devletler “ben” ve “öteki” inşası üzerinden kendi kimliklerini güçlendirmeye ve varlıklarını meşrulaştırmaya çalışmaktadırlar. Zira Weldes’e göre devletlerin güvenlik tehditleri farklı kimlikler neticesinde ortaya çıkan bir güvensizlik durumudur ve güvensizlik, benlik ve öteki ayrımının yapılabildiği bir kimlik oluşumu sürecinin sonucudur. Bir başka ifadeyle kimlik ve güvensizlik birbirini şekillendiren kavramlardır.⁹

Resmi açıklamalarda ve yasal düzenlemelerde kabul görmüş tüm evrensel değerlere vurgu yapılmasına rağmen bağımsızlığının ardından dış politikasını dönemin Soğuk Savaş koşullarına göre realist bir çerçevede biçimlendirmiş olan Pakistan’ın politika yapıcıları, Pakistan’ın İslam devleti olarak kurulmasını kabullenemeyen Hindistan’ı varoluşsal bir tehdit olarak algılamıştır.¹⁰ Varlığını ve

---

Special Report, No.55, Washington, February 2016, s. 98; Alavi, “Nationhood and the Nationalities in Pakistan”, . 1527.

⁶ Husain Haqqani, *Pakistan: Between Mosque and Military*, Vanguard Books, Lahore, 2005, s. 175-177.

⁷ Aparna Pande, *Explaining Pakistan’s Foreign Policy: Escaping India*, Routledge, New York, 2011, s. 4-14.

⁸ Samuel Martin Burke ve Lawrence Ziring, *Pakistan’s Foreign Policy: An Historical Analysis*, London, 1973, s. 147.

⁹ Jutta Weldes, “Constructing National Interests” *European Journal of International Relations*, 1996, Vol. 2, s. 281-282.

¹⁰ Pande, *Explaining Pakistan’s Foreign Policy: Escaping India*, s. 2.

meşruiyetini başta Hindistan olmak üzere çevre ülkelere yönelik beka sorunları¹¹ üzerinden açıklayan Pakistan, iç politikasının yanı sıra güvenlik algıları ve dış politikasını da bu bakış açısı ile şekillendirmiştir. Dolayısıyla Pakistan'ın kendi bekasına dayalı sorunları, Hindistan temelli üretilen “öteki” politikaları ile doğrudan ilişkilidir. Sonuçta, bağımsızlığından itibaren ortaya sürülen konular ve oluşturulan tüm politikalar Hindistan'ın Pakistan devletinin varlığını ve bütünlüğünü tehdit eden bir obje haline getirilmiştir. Bu sebeple, ülkenin sivil ve asker elitleri dahi bu algıyı benimsemiş ve Hindistan'ı bir dış tehdit olarak görmüşlerdir.

Afganistan özelinde ise Pakistan kurucu elitleri Afganistan' ile İslami kimlik temelinde iyi komşuluk ilişkileri kurma konusunda istekli olmuşlardır. Nitekim bağımsızlık ilanından kısa bir süre sonra, Muhammed Ali Cinnah, “iki kardeş devletin arasındaki ilişkinin çok güçlü ve uzun ömürlü olabileceğini ve Afganistan Başbakanı Liyakat Han ile sınır meselesi temelindeki sorunları tartışmayı istediğini” ifade etmiştir.¹² Benzer şekilde Zülfikar Ali Bhutto, “Afganistan'ın Müslüman bir komşu ülke olduğunu ve bu sebeple her konuda iyi ilişkiler içinde olmayı istediklerini” beyan etmiştir.¹³ Dönemin Afganistan Devlet Başkanı Hamid Karzai tarafından Pakistan ve Afganistan “yapışık ve ayrılmaz ikizler”¹⁴ olarak nitelenmiştir. Başbakan Navaz Şerif tarafından ise “Afganistan düşmanları Pakistan dostları olamaz” ifadesiyle Pakistan'ın Afganistan ile yakınlaşma isteğini dile getirilmiştir.¹⁵ Ancak tüm bu iyi ilişki kurma açıklamalarına rağmen Afganistan ile ilişkiler sorunlu olmuştur.

Bunların yanında bölgede süregelen ve çözüm bulamayan sorun sahaları Pakistan'ın dış politika pratiklerine de yansımıştır. Zira Pakistan, bazı dönemlerde

---

¹¹ Sani Hussain Panhwar, “Foreign Policy of Pakistan”, *A Compendium of Speeches made in the National Assembly of Pakistan 1962-64, by Zülfikar Ali Butto, 1965*; Sumita Kumar, “Pakistan's Foreign Policy, Trends and Challenges”, *Institute for Defence Studies & Analyses (IDS.A) Occasional Paper*, No. 54, New Delhi, August 2019, s. 3; Ijaz Ahmadi Khan, “Understanding Pakistan's Pro-Taliban Afghan Policy”, *Pakistan Horizon*, Vol. 60, No. 2, 2007, s. 143.

¹² Umbreen Javaid ve Qamar Fatima, “An Analytical Study of Pakistan's Policy Toward Afghanistan Before the Taliban's Rise”, *Journal of Political Studies*, Vol. 20, Issue 2, 2013, s. 59.

¹³ İdem.

¹⁴ Times of India internet sitesi, *Pakistan Our Twin Brother, India a Great Friend: Hamid Karzai*, 5 October 2011, <https://economictimes.indiatimes.com/news/politics-and-nation/pak-twin-brother-india-great-friend-hamid-karzai/articleshow/10247578.cms>, erişim tarihi: 17.02.2020; Rahimullah Yousufzai, “Pakistan-Afghanistan Relations: A Pakistani Narrative,” *PILDAT*, Islamabad, Mart 2011, *Parliamentarian Dialogue Paper*250311.pdf, <http://www.pildat.org/Publications/publication/FP/PakAfghan>

¹⁵ Mateen Haider ve Haider Irfan, “Nawaz Sharif pledges support in Afghan fight against Taliban” Dawn Gazetesi internet sitesi, 12 Mayıs 2015, <http://www.dawn.com/news/1181502>

terör gruplarına destek veren bir politika izlemiştir.¹⁶ Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali sürecinde Batılı devletler tarafından desteklenen mücahit grupların medreselerde yetiştirilmesine ev sahipliği yapan¹⁷ Pakistan, coğrafyasında hayat sahası bulan ve kendisine dahi bir tehdit olan Taliban terör örgütünü Afganistan ve Hindistan politikaları çerçevesinde etkili bir araç olarak kullanmıştır.¹⁸

B. Pakistan Dış Politikasında Afganistan Sorunsalının Bileşenleri

Pakistan, bağımsızlığının hemen ardından Afganistan ile her iki devletin arasındaki halihazırdaki sınırı oluşturan Durand Hattına yönelik anlaşmazlık ve Afgan kökenli Peştunların yoğun olarak yaşadığı Peştunistan -günümüzdeki Hayber-Pahtunhva- eyaletinin statüsü konularında Afganistan ile karşı karşıya gelmiştir.¹⁹

1893'de Britanya Hindistan'ı adına İngiliz Dışişleri Sekreteri Sör Mortimer Durand ile Afganistan Emiri Abdur Rahman Han tarafından imzalanmış ve halefleri tarafından da kabul edilmiş olan Durand Sınır Antlaşması ile belirlenen 2460 kilometrelik sınır hattı, bugünkü Pakistan'ın yaklaşık yarısını kapsayan bir alanı ilgilendirmektedir.²⁰ Durand Hattı, iki ülkenin istihbarat servisleri, silahlı kuvvetleri yanında etnik gruplar, kabileler, yerel ağalar, ayrılıkçı ve aşırılıkçı gruplar ile kaçakçılar gibi farklı nitelikte bileşenleri içeren; siyasi, askeri, toplumsal, güvenlik ve ekonomik boyutları olan bir sorun sahasıdır.²¹

Durand Hattı, dönemin bölgesel gelişmeleri çerçevesinde Birleşik Krallık tarafından yapay olarak hazırlanmış olan bir sınır hattı idi. Zira bahse konu hat, belirlendiği dönemde demografik, etnik ve kabile yapısına uygun olarak tespit

¹⁶ Shalini Chawla, *Pakistan's Afghanistan Policy and a Troubled Peace Process*, 05 May 2020, Institute of Peace and Conflict Studies internet sitesi, http://www.ipcs.org/comm_select.php?articleNo=5684, erişim tarihi: 21.09.2020

¹⁷ Sripathi Narayanan, *Pakistan & Afghanistan: Understanding Islamabad's Policies and Strategies*, Institute of Peace and Conflict Studies, Special Report, July 2010, s. 3.

¹⁸ Kumar, "Pakistan's Foreign Policy, Trends and Challenges", s. 3; Khan, "Understanding Pakistan's Pro-Taliban Afghan Policy", s.141, 154.

¹⁹ Khurshi Hasan, "Pakistan-Afghanistan Relations", *Asian Survey*, Vol.2, No.7, September 1962, s. 14; Qandeel Siddique, *Pakistan's Future Policy Towards Afghanistan, A Look at Strategic Depth, Militant Movement and the Role of India and the US*, Danish Institute for International Studies (DIIS), Vol.08, 2011, s. 8-9; Christian Wagner, "Pakistan's Foreign Policy Between India and Afghanistan", *Security and Peace*, Vol. 28, No. 4, 2010, s. 248.

²⁰ Husain Haqqani, "Pakistan and the Threat of Global Jihadism: Implications for Regional Security", *Mapping Pakistan's Internal Dynamics; Implications for State Stability and Regional Security*, NBR Special Report No. 55, 2016, s. 147.

²¹ Vanda Felbab Brown, "Pakistan's Relations with Afghanistan and Implications for Regional Politics" *Mapping Pakistan's Internal Dynamics; Implications for State Stability and Regional Security*, NBR Special Report No. 55, 2016, s. 126-129.

edilmemiş, dolayısıyla bugünkü Pakistan topraklarının yaklaşık yarısını içeren Peştun ve Beluç Halklar Bölgeleri'ni Britanya Hindistan'a bırakmıştır.²² Daha sonra 1947'de bağımsızlığından sonra Pakistan'ın bahse konu bölgeler üzerinde de egemenliğini ilan ederek Afganistan'ın Durand Sınır Anlaşması ile verdiği bölgeler üzerinde hak iddia etmesi, Afganistan ile olan ilişkiler kaçınılmaz olarak Durand Hattı ve bu sınır sebebiyle Pakistan sınırları içerisinde kalan Peştunlar temelinde şekillenmiştir.²³

İki ülke sınırları içinde yaşamakta olan Peştun aşiretlerini ikiye bölen bahse konu bu yapay sınır hattı Peştun toplulukları tarafından kabul görmemiş, kendi toplumsal ve bölgesel kültürleri çerçevesinde yaşamaya devam etmişlerdir.²⁴ Peştunlar, Afganistan'ın en büyük etnik grubu olmasından ve 1747'den itibaren Afganistan'ı yönetmelerinden dolayı Afganistan yönetimleri Durand Hattı meselesine Peştun milliyetçiliği çerçevesinde yaklaşmaktadır.²⁵ Bu sebeple Afganistan, Peştunların bir araya gelmesi ve bağımsızlığı yönünde politikalar izlemiştir.²⁶

Durand Hattı meselesi sadece Afganistan ve Pakistan'ın hükümlerlik hakları çerçevesinde devam eden bir sorundan daha fazlasına sahiptir. Özellikle Sovyet işgali döneminde sınır hattı boyunca sınır denetim ve kontrolünün olmamasından dolayı bu bölge dünyanın en önemli silah ve uyuşturucu geçiş noktalarından biri haline gelerek bölgenin istikrar ve güvenlik yapısını halen olumsuz yönde etkilemiştir.²⁷ İstikrardan uzak olan bu bölgeler zamanla terörist yapılar ve terörizm için uygun alanlar haline gelmiştir. Bahse konu kaçakçılık ve yasadışı yürütülen faaliyetlerden bölgedeki aşiret liderleri kazanç sağlamış ve bu bölgelerin

---

²² Bijan Omrani, "The Durand Line: History and Problems of the Afghan-Pakistan Border", *Asian Affairs*, Vol. XL, No.II, July 2009, s. 184-185.

²³ Raja Ehsan Aziz, "Pakistan's relations with Afghanistan", *Central Asian Survey*, Vol.7, No. 2-3, 1988, s.153; Hasan, "Pakistan-Afghanistan Relations", s.14; Siddique, *Pakistan's Future Policy Towards Afghanistan, A Look at Strategic Depth, Militant Movement and the Role of India and the US*, s. 12.

²⁴ M. Hasan Kakar, *A Political and Diplomatic History of Afghanistan, 1863– 1901*, Boston, 2006, s. 186-187; Omrani, "The Durand Line: History and Problems of the Afghan-Pakistan Border", s. 186.

²⁵ Amina Khan ve Christian Wagner, "The Changing Character of the Durand Line", *Strategic Studies*, Vol. 33, No.2, 2013, s. 20; Kalim Bahadur, "Pakistan's Policy Towards Afghanistan", *International Studies*, July 1980, s. 646; Peter R. Blood, *Pakistan, A Country Study*, Library of Congress, April 1994, s. 247.

²⁶ Hasan, "Pakistan-Afghanistan Relations", s.14; Aziz, "Pakistan's relations with Afghanistan", s.153; Siddique, *Pakistan's Future Policy Towards Afghanistan, A Look at Strategic Depth, Militant Movement and the Role of India and the US*, s. 12.

²⁷ Zahid Shahab Ahmed ve Stuti Bhatnagar, "Pakistan-Afghanistan Relations and the Indian Factor", *Pakistan's Foreign Policy Analysis*, Pakistan Institute of International Affairs, Vol. 60, No. 2, April 2007, s. 160.

savaş ağaları²⁸ haline gelmişler, başta Taliban ve El-Kaide olmak üzere birçok terör grupları da bu ticaretten kendilerine önemli kaynak temin etmişlerdir.²⁹ Bu durum ise Pakistanlı Peştun ayrılıkçıların özellikle Afganistan tarafından desteklendiği ve Pakistan'a karşı kaldıraç olarak kullanıldığı³⁰ iddialarını ortaya çıkarmış, aynı zamanda Pakistan için de büyük bir sorun kaynağı olmaya devam etmiştir.³¹ Dolayısıyla, başta Peştunlar olmak üzere Durand Hattının iki tarafında yaşayan toplumlara yönelik güvenlik temellinde şekillenen ve silahlı müdahaleleri de içeren politikalar her iki ülke arasındaki ilişki yapısının barışçıl yöne evrilmesini engellemektedir.

Bu sınır meselesi ile doğrudan bağlantılı diğer bir sorun kaynağı Peştun gruplarıdır. Peştunların çoğunluğu Afganistan dışında Pakistan'da yaşamaktadır ve Pakistan'da nüfusun yaklaşık %15,4'lük bölümünü oluşturan azınlık bir etnik grup olan Peştunların nüfusu yaklaşık 28 milyondur.³² Pakistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından daha belirgin hale gelen Peştunlar ve Peştunistan sorunu Peştun aşiretlerini/boylarını ikiye bölen Durand Hattı ile ilgili bir sorundur.³³ Federal Olarak Yönetilen Kabile Bölgeleri (Federally Administered Tribal Areas-FATA) sınırlarında yaşamakta olan Peştunların Pakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Pakistan sınırları içerisinde kalması sonrasında Afganistan bu bölgeler ve topluluklar üzerinde hak iddia etmiştir.³⁴ Bu bağlamda Afganistan Peştunların birliği³⁵ ve bağımsızlığı ideali çerçevesinde "Peştunistan (Greater Pashtunistan)" politikası izlemeye başlamıştır.³⁶

Bağımsızlığının ardından iki egemen ve sınır komşusu olan Pakistan ve Afganistan arasında derin bir geçmişe dayalı iç içe geçmiş sosyal, kültürel ve

²⁸ Louise I. Shelley ve Nazia Hussain, "Narco-Trafficking in Pakistan-Afghanistan Border Areas and Implications for Security", *The National Bureau of Asian Research*, Report: 20, 2009, s. 24; Oktay Bingöl, *Afganistan'da Devlet İnşası Sürecinde Savaş Ağaları ile İş Birliği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2012, s. 162, 215, 235.

²⁹ Yama Torabi, *The Growing Challenge of Corruption in Afghanistan: Reflections on a Survey of the Afghan People, Part 3 of 4*, Asia Foundation, Washington, 2012, s. 8.

³⁰ Khan, "Understanding Pakistan's Pro-Taliban Afghan Policy", s. 152.

³¹ Brown, "Pakistan's Relations with Afghanistan and Implications for Regional Politics", s. 127.

³² CIA internet sitesi, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/pk.html>, erişim tarihi:01.12.2019

³³ Ahmed ve Bhatnagar, "Pakistan-Afghanistan Relations and the Indian Factor", s. 160.

³⁴ Khan ve Wagner, "The Changing Character of the Durand Line", s. 21.

³⁵ Omrani, "The Durand Line: History and Problems of the Afghan-Pakistan Border", s. 188.

³⁶ C. Christine Fair, *Pakistan's Strategic Culture: Implications for How Pakistan Perceives and Counters Threats*, NBR Special Report No. 61, The National Bureau of Asian Research, Washington, 2016, s. 13; Julian Schofield, "Pakistan's Afghanistan Policy, Blockades, and Strategic Trade", *Security and Peace*, Vol. 28, No. 4, 2010, s. 252; Khan ve Wagner, "The Changing Character of the Durand Line" s. 20; Hasan, "Pakistan-Afghanistan Relations", s.14; Aziz, "Pakistan's relations with Afghanistan", s. 153; Siddique, *Pakistan's Future Policy Towards Afghanistan, A Look at Strategic Depth, Militant Movement and the Role of India and the US*, s. 12.

ekonomik anlamda oldukça zengin, ortak ve farklı ilişki alanları mevcuttur. Pakistan, Hindistan'dan algıladığı tehdit nedeniyle Afganistan'ı kendisi için "stratejik derinlik" sağlayacak bir coğrafya olarak görmüştür.³⁷ Bu gayri resmi olan ve resmi hiçbir dokümanda yer almayan,³⁸ bununla birlikte politik ve askeri analiz çalışmalarında sıkça rastlanabilen stratejik derinlik kavramı, herhangi bir sıcak çatışma durumunda geri çekilebilecek, toparlanabilecek derinlik sağlayan bir coğrafya olduğu gibi aynı zamanda dini ve siyasi alanda Pakistan'a kaynak ve temel sağlayacak bir devlet olarak da algılanmıştır.³⁹ Hatta Hindistan ve Keşmir politikalarında kullanılacak terör gruplarına güvenli alan sağlayacak bir coğrafya olarak düşünülmüştür.⁴⁰

Pakistan'ın Afganistan'a yönelik dış politika davranışlarını şekillendiren önemli bir diğer konu ise kendi topraklarında göçmen olarak yaşayan Afgan gruplardır. Afganistan'ın işgali süresinde Afgan cihadına destek anlamında birçok farklı gruplara yaşam sahası sağlayan Pakistan aynı zamanda 3 milyona yakın bir mülteci ile de karşı karşıya kalmıştır.⁴¹ Pakistan, Afgan mültecilere din ve komşuluk bağları ile samimi bir şekilde ilgilenmiştir ancak bu durum kaçınılmaz olarak Pakistan'a kısa ve orta vadede sosyal, ekonomik ve siyasi yükler getirmiştir.⁴² Nitekim SSCB'nin Afganistan'ı işgali ve 11 Eylül saldırıları sebebiyle Pakistan'a göç eden Afgan mültecileri kendi kültürlerini ve sorunlarını da beraberlerinde taşımış, Pakistan'ın toplum yapısında göz ardı edilemeyecek bir sorun haline gelmiştir.⁴³

Sınır bölgelerinde yaşayan bu topluluklar aynı zamanda sınır hattındaki yasadışı kaçakçılık faaliyetlerinin de önemli bileşenleridir. İki ülke arasındaki sınır

³⁷ Sripathi Narayanan, *Pakistan & Afghanistan: Understanding Islamabad's Policies and Strategies*, Institute of Peace and Conflict Studies, Special Report, July 2010, s. 5; Larry Hanauer ve Peter Chalk, "Pakistan", *India's and Pakistan's Strategies in Afghanistan: Implications for the United States and the Region*, RAND Corporation, 2012, s. 37.

³⁸ Riaz Mohammad Khan, "Overview of Pakistan's Afghan Policy and Future Perspectives", *Strategic Studies*, Vol. 34 (1), Institute of Strategic Studies Islamabad, 2014, s. 6, 9, 24.

³⁹ Khan ve Wagner, "The Changing Character of the Durand Line", s. 25.; Khan, "Overview of Pakistan's Afghan Policy and Future Perspectives", s. 8-9.

⁴⁰ Rifaat Hussein, "Pakistan's Relations with Afghanistan: Continuity and Change", *Strategic Studies*, Vol. XXII, Islamabad, 2002, s. 55.

⁴¹ Daniel P. Sullivan, "Tinder, Spark, Oxygen, and Fuel: The Mysterious Rise of the Taliban", *Journal of Peace Research*, Vol.44, No. 1, 2007, s. 97; Shafqat Ali Shah, "Pakistan's foreign policy dilemmas in the new millennium", *The Round Table: The Commonwealth Journal of International Affairs*, 2001, s. 346-347; Ahmed ve Bhatnagar, "Pakistan-Afghanistan Relations and the Indian Factor", s. 163; Khan, "Understanding Pakistan's Pro-Taliban Afghan Policy", s. 151.

⁴² Ahmed ve Bhatnagar, "Pakistan-Afghanistan Relations and the Indian Factor", s. 161-163; Shah, "Pakistan's foreign policy dilemmas in the new millennium", s. 346-347; Sullivan, "Tinder, Spark, Oxygen, and Fuel: The Mysterious Rise of the Taliban", s. 97.

⁴³ Ahmad Faruqui, *Rethinking the National Security of Pakistan: The price of strategic myopia*, 2003, s. 2; Ahmed ve Bhatnagar, "Pakistan-Afghanistan Relations and the Indian Factor", s. 161-163.

hattının kontrol edilememesinden dolayı başta uyuşturucu ve silah kaçakçılığı olmak üzere yasadışı birçok ticaret türü yaşanmakta,⁴⁴ bu durum sadece iki ülkeyi değil başta komşu ülkeler olmak üzere tüm çevre ve çevre dışı ülkeleri olumsuz etkilemektedir.⁴⁵ Nitekim Afganistan ve Hindistan’la yaşanan savaşların yıkıcı etkisi, mülteci sorunları ve göçler ile savaşlar sırasında kontrolsüz silahlandırılan grupların yarattığı kaotik bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu sebeple Pakistan, Afgan mültecilerin yaşamakta oldukları kampların sınır kontrolünde zafiyet yarattığı ve Taliban’a yeniden canlanması adına yaşam alanı sağlamakta olduğunu beyan etmeye başlamıştır.⁴⁶ ABD’nin terörizmle mücadele harekâtında bazı bölgelerine terör hedefi olarak müdahale edilmesi üzerine Pakistan, BM kamplarında yaşayanlar dahil olmak üzere Afgan mültecilerin 2009 yılına kadar ülkelerine geri dönmelerini istemiştir.⁴⁷ Ancak bu durum halen büyük oranda gerçekleşmemiştir.

Tüm bunların yanında Pakistan ve Afganistan komşu iki ülke olmalarının doğal ve kaçınılmaz sonucu olarak birbirine bağımlı ve iş birliği alanlarına da sahiptir. Özellikle sınırları kendi iradeleri dışında yapay olarak belirlenmiş Orta Doğu devletlerinde sıklıkla etnik, dil, din, kültür gibi önemli ortaklıkların yanı sıra başta ekonomi ve güvenlik algılamaları gibi karşılıklı ilişkiyi bağımlı kılan iş birliği alanları bulunmaktadır. Bunların en başında ticari faaliyetler gelmektedir. Pakistan, Afganistan’ın en büyük ticaret ortağıdır⁴⁸ ve Pakistan ürünlerinin ikinci büyük ihracat pazarı Afganistan’dır.⁴⁹ Afganistan ise sadece kara sınırlarına sahip, bu sebeple deniz yoluyla yapacağı ticarete zorunlu olarak Pakistan ve İran’a bağımlı bir coğrafyaya sahiptir. Pakistan ve Afganistan 1965 yılında transit ticaret anlaşması yapmış ve 2010 yılında bahse konu anlaşmanın (Afghanistan–Pakistan Transit Trade Agreement-APTITA) devamı teyit edilmiştir.⁵⁰ Bu düzenleme gereğince Pakistan Karaçi Limanı’nı Afganistan’ın kullanımına açmıştır. Ancak

⁴⁴ Tariq A. Karim, “Pakistan’s Relations with Iran and the Implications for Regional Stability”, *Mapping Pakistan’s Internal Dynamics; Implications for State Stability and Regional Security*, NBR Special Report No. 55, 2016, s. 117-118; Ahmed ve Bhatnagar, “Pakistan-Afghanistan Relations and the Indian Factor”, s. 160.

⁴⁵ Alireza Nader, “Iran and Afghanistan: A Complicated Relationship”, *Iran’s Influence in Afghanistan: Implications for the U.S. Drawdown*, RAND Corporation, 2014, s. 18-20.

⁴⁶ Ahmed ve Bhatnagar, “Pakistan-Afghanistan Relations and the Indian Factor”, s. 162.

⁴⁷ Brown, “Pakistan’s Relations with Afghanistan and Implications for Regional Politics”, s. 126; Ahmed ve Bhatnagar, “Pakistan-Afghanistan Relations and the Indian Factor”, s. 163.

⁴⁸ Pakistan’ın diğer ticaret ortakları ise AB ülkeleri, ABD, Çin, BAE, Endonezya, Japonya iken Afganistan’ın diğer ticaret ortakları İran, Hindistan, BAE, Rusya, Çin, Türkmenistan, Kazakistan’dır. T.C. Dışişleri Bakanlığı internet sitesi, <http://www.mfa.gov.tr/pakistan-ekonomisi.tr.mfa>, <http://www.mfa.gov.tr/afghanistan-ekonomisi.tr.mfa>, erişim tarihi: 01.05.2020

⁴⁹ Ishrat Husain ve Muhammad Ather Elahi, “The Future of Afghanistan-Pakistan Trade Relations”, *Peace Brief*, No. 191, United States Institute of Peace, 2015, s. 1.

⁵⁰ Husain ve Elahi, “The Future of Afghanistan-Pakistan Trade Relations”, s. 1-2.

bahse konu anlaşmanın karşılıklı olarak uygulamasında zaman zaman dönemsel sorunlar yaşanmaktadır.⁵¹

İki ülke arasındaki potansiyel bir diğer iş birliği ve ortaklık alanı ise Türkmen gazını Hindistan'a ulaştıracak 1600 kilometre uzunluğundaki Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan (TAPI) doğalgaz boru hattı projesidir.⁵² Bu proje Orta Asya devletleri açısından da önemsenmekte olduğundan ekonomik anlamda Pakistan ve Afganistan'ı cesaretlendirecek bir niteliğe sahiptir. Bununla birlikte Orta Asya'dan Pakistan ve Afganistan'a elektrik enerjisi taşınması amacıyla başlatılan Türkmenistan-Özbekistan-Tacikistan-Afganistan-Pakistan (TUTAP) elektrik hattı projesi ise önem atfedilen diğer bir ortaklık alanıdır.⁵³

C. Pakistan Dış Politikasında Ayrılmak ve Aşırılıkçı Grupların Yeri

Pakistan dış politikasında vekalet savaş aracı olarak ayrılmak ve aşırılıkçı gruplara destek olgusu zamana ve çıkarlarına göre kullanılmıştır.⁵⁴ Bu bağlamda Pakistan'ın Afganistan ve Hindistan üzerinde baskı kurmak amacıyla kullanmış olduğu en etkili yöntem, bölgedeki aşırılıkçı ve ayrılmakçılara vermiş olduğu destek olmuştur.⁵⁵ Sovyetler Birliği'nin işgali ile başlayan mücahit gruplarına verilen destek zamanla bir gelenek olmuş, bir politika haline dönüşmüştür. Terörist kavramında kendince bir ayrıma giden Pakistan, El-Kaide gibi Pakistanlı radikallerin yer aldığı yapılara herhangi bir isimlendirme yapmazken, dış kaynaklı grupları "terörist" ve Keşmir meselesinde çatışan grupları ise "özgürlük savaşçısı" şeklinde isimlendirmektedir. Bu düşünce yapısı Pakistan'ın terör ve terörizme olan yakınlığı ve desteğini tam olarak kesmesini engellemektedir.⁵⁶ Pakistan'ın politikalarındaki bu ikilik (duality) aslında geçmişine ve devletin ulusallaşma sürecine dayanan yapısal bir sorundur. Bu davranış şekli sadece Pakistan yönetimlerinin karar alma sonucundan ziyade bir inanç halini almıştır.⁵⁷ Pakistan'ın aşırılıkçı ve ayrılmakçı akımları politikasının bir

⁵¹ Bhatnagar ve Mohan, "India-Pakistan Relations and Regional Stability", s. 93.

⁵² Rollie Lal, "Pakistan", *Central Asia and Its Asian Neighbors: Security and Commerce at the Crossroads*, RAND Corporation, Santa Monica, 2006, s. 26; Bhatnagar ve Mohan, "India-Pakistan Relations and Regional Stability", s. 86.

⁵³ Saleem, Ali Haider. "Central and South Asian Energy Projects: Prospects and Challenges for Pakistan", *Strategic Studies*, Vol. 38, No. 3, 2018, s. 58; Lal, "Pakistan", s. 21.

⁵⁴ C. Christine Fair, "The Militant Challenge in Pakistan", *Asia Policy*, No. 11, January 2011, s. 108-109; Frédéric Grare, "Pakistan-Afghanistan Relations In The Post-9/11 Era", *Carnegie Papers*, Carnegie Endowment for International Peace, No. 72, October 2006, s. 5; Bhatnagar ve Mohan, "India-Pakistan Relations and Regional Stability", s. 88-89.

⁵⁵ Bhatnagar ve Mohan, "India-Pakistan Relations and Regional Stability", s. 94; Lal, "Pakistan", s. 23.

⁵⁶ Haqqani, *Pakistan: Between Mosque and Military*, s. 7.

⁵⁷ *Ibid.*, s. 6.

parçası haline getirmesi, kendisini tehditkar bir konuma taşımaktadır. Bu terör yapılarının farklı niteliklere ayrılması ve isimlendirilmesi ülke içerisinde dinsel söylemlerle beslenen siyasetin giderek güçlenmesine olmuştur.

Pakistan'ın ayrılıkçı ve radikal terör gruplarını ve de günümüzde Taliban'ı desteklemesinin başlıca sebepleri Afganistan'ın Pakistan topraklarına yönelik iddialarından vazgeçirmenin yanı sıra Hindistan'ı dengelemek ve Hindistan'ın Afganistan üzerindeki etkisini engellemek temellidir.⁵⁸ Nitekim Pakistan daha öncede 1974 yılında Afgan hükümetine karşı faaliyet gösteren dini gruplara ve 1979 yıllardan itibaren Sovyet işgaline karşı mücadele veren mücahit gruplara da destek vermiştir.⁵⁹

Sovyet işgali döneminde Afganistan'da faaliyet gösteren ve mücadele eden mücahit gruplar Pakistan'da sayıları 1971 yılında yaklaşık 900 olan ve 1988 yılında 8000'i bulan medreselerde yetiştirilmiştir.⁶⁰ İşgal sürecinde ve devamında yaşanan Afgan iç savaşı sürecinde Afganlı mücahitlere ve Afgan hükümeti karşıtı güçlere ekonomik ve askeri destek veren Pakistan⁶¹ bir bakıma terör yapılanmalarına verdiği desteği Batı nezdinde meşru bir zemine taşımıştır nitekim bu terör yapılarının faaliyetleri Batı tarafından görmezden gelinmiştir. Daha sonra ise bu medreseler Sovyet işgaline karşı Afganistan'da mücadele eden mücahitleri yetiştirmenin devamında Taliban'ın da gelişmesine ve insan gücü teminine büyük kaynak teşkil etmiştir.⁶²

Ancak başta Pakistan ve Afganistan olmak üzere bölge ülkelerindeki ayrılıkçı ve aşırılıkçı yapılanmalar, özellikle etnik ve dinsel farklılıkları daha belirgin ve manipüle edilebilecek hale getirmiş, bölgesel savaş ağalarını meşrulaştırmış ve başta El-Kaide ile Taliban olmak üzere bu nitelikteki terör hareketlerini ortaya çıkaran şartların oluşmasına katkıda bulunmuştur. Bölgede faaliyet gösteren ayrılıkçı ve aşırılıkçı yapıların içinde en etkili ve kapsamlı olan Taliban hareketi olmuştur. Her ne kadar Afganistan güneyindeki Kandahar şehrinde 1994 yılında ortaya çıkmasına rağmen Taliban hareketinin güçlenmesinde ve yönlendirilmesinde Pakistan çok önemli rol oynamıştır. Pakistan, Taliban'ın doğduğu zaman olarak kabul edilen 1994'ten 11 Eylül 2001 saldırılarına kadar

⁵⁸ Wagner, "Pakistan's Foreign Policy Between India and Afghanistan", s.249; Kumar, "Pakistan's Foreign Policy, Trends and Challenges", s.20; Khan, "Understanding Pakistan's Pro-Taliban Afghan Policy", s. 154.

⁵⁹ Omrani, "The Durand Line: History and Problems of the Afghan-Pakistan Border", s. 189-190.

⁶⁰ Sullivan, "Tinder, Spark, Oxygen, and Fuel: The Mysterious Rise of the Taliban", s. 98.

⁶¹ Rais Ahmad Khan, "US Policy Towards Afghanistan", *Pakistan Horizon*, Vol. 40, No. 1, 1987, s. 69, 72, 77; Khan ve Wagner, "The Changing Character of the Durand Line", s. 25.

⁶² Ishtiaq Ahmad, *Afganistan'dan Keşmir'e: ABD Liderliğindeki Terörizme Karşı Savaş ve Hindistan-Pakistan Çatışması*, İstanbul, 2013, s. 22-23; Sullivan, "Tinder, Spark, Oxygen, and Fuel: The Mysterious Rise of the Taliban", s. 98.

olan dönemde bu radikal yapılanmayı Afganistan'a karşı desteklemiştir.⁶³ Hatta öyle ki Taliban'ın 1996-2001 yıllarında Afganistan'da kurduğu rejimi diplomatik olarak ilk olarak tanıyan Pakistan olmuştur.⁶⁴ Dolayısıyla Pakistan, Afganistan coğrafyasındaki İslami hareketlerin radikalleşmesinde çok önemli bir paya sahip olmuştur.⁶⁵

Büyük oranda Peştun gruplardan oluşan Taliban hareketi⁶⁶ Deobandizm akımından⁶⁷ oldukça etkilenmiş bir oluşumdur. Taliban, Afganistan'da istikrarı sağlayabilecek, terör örgütlerini sonlandırabilecek, uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadele edebilecek, İran'ı çevreleyebilecek bir güç olarak değerlendirilmiş ve radikal yapısını göz ardı edilmiştir.⁶⁸ Uluslararası alanda gördüğü destek sayesinde Taliban birkaç yıl içinde Afganistan'da başat güç haline gelmiş ve Afganistan genelinde kontrol sağlamayı başarmıştır.

Pakistan, kendi uluslaşma motivasyonu olan din unsurunu Peştun milliyetçiliğinin bastırılması adına bilinçli olarak kullanılmaktadır ve bu sebeple Taliban hareketi, Pakistan tarafından dini ideolojiler ile beslenmektedir. Zira Pakistan Peştun milliyetçiliğini kendi bekasına yönelik büyük bir tehdit algılamaktadır. Bunun en önemli sebebi, Afganistan'ın Peştun topluluklar ve yaşadıkları bölgeler üzerinde egemenlik iddiası ile Peştunların birliği⁶⁹ ve bağımsızlığı ideali çerçevesinde "Büyük Peştunistan (Greater Pashtunistan)"

⁶³ Wagner, "Pakistan's Foreign Policy between India and Afghanistan", s. 250.

⁶⁴ Taliban tarafından ilan edilen Afganistan İslam Emirliğini Pakistan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri tanımıştır. bknz. Rasul Bakhsh Rais, *Recovering the Frontier State: War, Ethnicity, and State in Afghanistan*, Lexington Books, 2009, s. 57; Ahmad, *Afganistan'dan Keşmir'e: ABD Liderliğindeki Terörizme Karşı Savaş ve Hindistan-Pakistan Çatışması*, s. 24.

⁶⁵ Siddique, *Pakistan's Future Policy Towards Afghanistan, A Look at Strategic Depth, Militant Movement and the Role of India and the US*, s. 7; Wagner, "Pakistan's Foreign Policy Between India and Afghanistan", s. 247, 249; Omrani, "The Durand Line: History and Problems of the Afghan-Pakistan Border", s. 189-190; Kumar, "Pakistan's Foreign Policy, Trends and Challenges", s. 20.

⁶⁶ Barnett R. Rubin, *The Search for Peace in Afghanistan: From Buffer State to Failed State*, Yale University Press, London, 1995, s. 139; Anwar H. Syed, "Pakistan in 1997", *Asian Survey*, Vol. 38, No. 2, February 1998, s. 124-125; Khan, "Understanding Pakistan's Pro-Taliban Afghan Policy", s. 154.

⁶⁷ Deobandizm, etkili bir Sünni Hanefî akımıdır. 1866 yılında Hindistan'ın Uttar Pradeş eyaletindeki Deoband merkezinde din eğitimi vermek amacıyla kurulmuş olan okul, Kahire'deki El Ezher Medresesi'nden sonra ikinci büyük fetva merkezi olarak kabul edilmektedir. Deoband mollaları, teröre karşı olduklarını belirtmekle birlikte, ABD'nin tüm İslam coğrafyasına karşı aldığı saldırgan tutumu da reddetmektedir. Pakistan ve Afganistan'daki Taliban militanları da bu okuldan gelmektedirler.

⁶⁸ Larry P. Goodson, *Afghanistan's Endless War: State Failure, Regional Politics and the Rise of the Taliban*, Seattle, 2001, s. 81; Citha D. Maass, "The Afghanistan Conflict: External Involvement", *Asian Survey*, Vol. 18, No. 1, 1999, s. 69; Sullivan, "Tinder, Spark, Oxygen, and Fuel: The Mysterious Rise of the Taliban", s. 104.

⁶⁹ Omrani, "The Durand Line: History and Problems of the Afghan-Pakistan Border", s. 188.

politikasıdır.⁷⁰ Afganistan'ın Peştunların bir araya gelmesi ve bağımsızlığı yönündeki bu politikasının⁷¹ Hindistan tarafından desteklenmesi Pakistan'ı çevrelendiği endişesine sürüklemektedir. Bu sebeple Pakistan Peştun milliyetçiliğini kontrol altında tutabilmek için Peşaver üzerinden Deobandizm ve medreseleri kullanmakta, İslamcılık aracıyla milliyetçiliğe karşı durmaya çalışmaktadır. Bu konudaki en önemli ve etkili silahı ise Taliban'dır. Pakistan Taliban üzerinden Afganistan'ı kontrol etmek istemekte ve bu şekilde Peştun milliyetçiliğini etkisiz kılmaya çalışmaktadır.

Afganistan tarafından önemli bir sorun sahası olarak algılanmasına rağmen Pakistan, başta Taliban olmak üzere ayrılıkçı gruplara destek enstrümanını kullanmaktan uzun süre vazgeçmemiştir.⁷² Zira Taliban'ın Afganistan'da 2001'de pasifize edilmesinden sonra dahi Afgan terör yapılanmaları Pakistan'da kendilerine güvenli alanlar bulmuşlardır. Bölgede etkili olan ayrılıkçı ve radikal terör grupları (Molla Ömer Şurası, Gülbeddin Hikmetyar'ın Hizb-e İslamı ve El-Kaide bağlantılı Hakkani Ağ) Pakistan'da yerleşik olarak faaliyet göstermeye devam etmiştir.⁷³ Neo-Taliban hareketi olarak da adlandırılan Taliban'ın yeniden ortaya çıkışı ile terörizmin bölgedeki yıkıcı etkisi daha da genişlemiştir. Zira yeniden yapılanan Taliban, önceki yapıdan farklı olarak daha yekpare ve aşiret farklılıklarını göz ardı eden bir yapıya dönüşmüştür.⁷⁴ Nitekim Molla Ömer liderliğinde yeniden örgütlenen Taliban, 2003'den itibaren NATO Uluslararası Güvenlik Destek Gücü (International Security Assistance Force-ISAF) ile Afgan merkezi hükümetine karşı saldırılara başlamış, birkaç yıl içinde Afganistan coğrafyasının büyük kısmını yeniden kendi kontrolü altına almıştır. Neo-Taliban hareketi her ne kadar eski Taliban tarafından pek fazla benimsenmese de özellikle Pakistan ve bazı Arap ülkeleri tarafından benimsenmektedir. Yeni saldırı ideolojisi ve teknikleri kazanan Neo-Taliban'ın saldırılarının esas hedefi yabancı

⁷⁰ Khan ve Wagner, "The Changing Character of the Durand Line" s. 20; Hasan, "Pakistan-Afghanistan Relations", s. 14; Aziz, "Pakistan's relations with Afghanistan", s. 153; Siddique, *Pakistan's Future Policy Towards Afghanistan, A Look at Strategic Depth, Militant Movement and the Role of India and the US*, s. 12; Schofield, "Pakistan's Afghanistan Policy, Blockades, and Strategic Trade", s. 252; Fair, *Pakistan's Strategic Culture: Implications for How Pakistan Perceives and Counters Threats*, s. 13; Ahmed ve Bhatnagar, "Pakistan-Afghanistan Relations and the Indian Factor", s. 160.

⁷¹ Hasan, "Pakistan-Afghanistan Relations", s. 14; Aziz, "Pakistan's relations with Afghanistan", s. 153; Siddique, *Pakistan's Future Policy Towards Afghanistan, A Look at Strategic Depth, Militant Movement and the Role of India and the US*, s. 12.

⁷² Kumar, "Pakistan's Foreign Policy, Trends and Challenges", s. 20; Khan, "Understanding Pakistan's Pro-Taliban Afghan Policy", s. 154-160.

⁷³ Khan, "Understanding Pakistan's Pro-Taliban Afghan Policy", s. 152; Khan ve Wagner, "The Changing Character of the Durand Line", s. 26.

⁷⁴ Shehzad H. Qazi, *The Neo-Taliban, Counterinsurgency & the American Endgame in Afghanistan*, Institute for Social Policy and Understanding (ISPU) Research Associate, New York, April 2011, s. 8.

ülke birliklerini ülkede tutarak yıpratmak olmuştur. Bu haliyle neo-Taliban, ülkeye müdahale eden yabancı ülke birliklerine karşı koymak olan klasik Taliban anlayışından, zaferin küresel çapta elde edilmesine evrilen bir düşünce yapısına sahiptir.⁷⁵

Genel anlamda şu tespit yapılabilir: Pakistan siyasal yaşamında yaşanan değişikliklerde dahi terör yapılarına verilen destek değişmemiştir. Özellikle Taliban enstrümanı ile Afganistan üzerinde etkili olma politikası hemen tüm iktidarlarca sürdürülmüştür.⁷⁶ Pakistan'ın Taliban'a verdiği bu destek, Pakistan'ın Afganistan üzerindeki etkisinin devamı açısından Pakistan elitlerinin seçimlerinden daha ziyade Pakistan'ın milli çıkarları bakımından meşru kabul edilmiştir.

11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin liderliğinde başlatılan terörizme karşı mücadele dönemi ile birlikte Pakistan'ın Afganistan politikasını yeniden şekillendirmesi kaçınılmaz olmuştur. Pakistan, Sovyetler Birliği'nin işgal döneminden itibaren İslami terör örgütleri ile olan yakınlığına son vererek başta El-Kaide ve Taliban olmak üzere Afganistan'da faaliyet gösteren terör örgütlerinin yok edilmesine yönelik diğer devletlerle iş birliğine başlamıştır.⁷⁷ Afgan Taliban'ına verdiği desteği keserek politika değişikliğine giden Pakistan, daha önceden ilişki kurmadıkları Afganistan'daki Karzai hükümeti ile ilişkileri iyileştirme yönünde adımlar atmaya başlamıştır.⁷⁸ Bunun en önemli sebeplerinden birisi ABD baskısı yanında yine Hindistan olmuştur nitekim bu dönemde Hindistan da Afganistan'a yönelik daha aktif ve olumlu bir politika izlemeye başlayarak ABD'nin terör savaşına destek vermiş ve topraklarının ABD tarafından kullanılmasına izin vermiştir.

Pakistan'da Temmuz 2018 ayında İmran Han'ın Başbakan olarak seçilmesi Afganistan politikasında daha olumlu adımların atıldığı bir gelişme olmasına rağmen devam eden Taliban saldırıları sebebiyle Afganistan, Pakistan'ın halen terör gruplarına yaşam alanı sağladığı ve Taliban'a desteğinin sürdüğünü -çeşitli platformlarda defalarca- ifade etmiştir.⁷⁹ Nitekim Pakistan politikalarında Afganistan üzerinde etkisinin devamı ve Hindistan'ın Keşmir politikalarında baskı unsuru oluşturmak adına İslami ayrılıkçı ve radikal örgütleri desteklemek bir gelenek halini almıştır. Pakistan, siyasal yapısında halen varlıklarını sürdüren

⁷⁵ Antonio Giustozzi, *Koran Kalashnikov and Laptop: The Neo-Taliban Insurgency in Afghanistan 2002-2007*, 2009, s. 138-139.

⁷⁶ Ahmed ve Bhatnagar, "Pakistan-Afghanistan Relations and the Indian Factor", s. 163.

⁷⁷ Ibid., s. 161.

⁷⁸ Ibid., s. 162.

⁷⁹ Reuters Haber Ajansı internet sitesi, *Afghanistan President: Pakistan still shelters insurgents*, 23 Ocak 2020, <https://www.reuters.com/article/us-davos-meeting-ghani/afghanistan-president-pakistan-still-shelters-insurgents-idUSKBN1ZM276>, erişim tarihi: 23.05.2020

ve İslami ayrılıkçı terör gruplarına sempati besleyen siyasi yapılar sebebiyle kararlı bir duruş sergileyememekte, terörle bağlarını koparamamaktadır.

Pakistan'ın 2016 yılından itibaren Taliban ile barış görüşmelerinde arabuluculuk rolü üstlenmesi ve bu sürece dolaylı bağlı olarak Şubat 2020 ayı içinde ise Afgan Taliban heyeti ile ABD'nin imzaladığı ve ABD ve Koalisyon Güçlerinin 14 ay içerisinde Afganistan'dan ayrılmasına ve diğer birtakım karşılıklı taahhütleri içeren bir nevi barış anlaşması⁸⁰ Pakistan'ın Taliban yapılanmasındaki etkisinin ve ısrarının bir göstergesidir. Pakistan yapılan bu anlaşma ile Taliban'ın iktidarda söz sahibi olması durumunda Afganistan coğrafyasında etkisini artırmayı hedeflemektedir. Bununla birlikte Pakistan'ın bu "vekalet (proxy)" nitelikli müdahaleci politikaları sadece Afganistan'la sınırlı kalmamıştır. Nitekim Pakistan Hindistan'a yönelik olarak da Jammu ve Keşmir bölgesindeki Lashkar-e-Tayyaba (LeT) ve Harkat-ul-Mücahidler (HUM) gibi ayrılıkçı radikal grupların ortaya çıkmasında önemli olmuş ve devamında destek vermekten çekinmemiştir.⁸¹

Bununla birlikte Pakistan, özellikle 2006 yılından itibaren bu muhalif ve ayrılıkçı örgütlerin kendisine de zarar verdiğini görmeye başlamıştır.⁸² Pakistan'ın bir politika aracı olarak kullandığı Taliban belli bir süre sonra Afganistan'da yaşayan ayrılıkçı gruplar tarafından da kullanılmaya başlanmış ve Pakistan'a karşı bir kaldıraç⁸³ durumuna gelmiştir. Coğrafyada yaşanan bu gerçeklik halihazırda Pakistan için büyük bir sorun kaynağı olmaya devam etmektedir.⁸⁴ Pakistan Taliban varlığından kurtulmak istese dahi gerek güvenlik yapısının etkinliği gerekse Pakistan toprakları içindeki Afgan mültecilerin varlığı Taliban'ın varlığını sürdürmesine zemin teşkil etmektedir. Sınır hattı boyunca Afgan mültecilere yaşam alanı sağlayan bahse konu kamplar sınır kontrolünü zorlaştırmakta ve Taliban'a yaşam alanı sağlamaktadır.⁸⁵ Bu durum ise Pakistan topraklarının ABD'nin devam eden terörizmle mücadele harekâtında hedef olmasına sebep olmaktadır. Bu sebeptendir ki terörizmle savaş bağlamında ABD'nin tekrar bu coğrafyaya dahil olması ve askeri güç olarak konuşlanması Pakistan'ın terörist ve ayrılıkçı gruplarla olan ilişkisini tekrar gözden geçirmesine sebep olmuştur nitekim ABD ile birlikte hareket etmek zorunda kaldığından ve ABD'nin terör

⁸⁰ ABD Dışişleri Bakanlığı internet sitesi, "Agreement for Bringing Peace to Afghanistan Between the Islamic Emirate of Afghanistan Which Is Not Recognized by the United States as a State and Is Known as the Taliban and the United States of America, February 29, 2020", <https://www.state.gov/agreement-for-bringing-peace-to-afghanistan/>, erişim tarihi: 01.05.2020

⁸¹ Haqqani, *Pakistan: Between Mosque and Military*, s. 26.

⁸² Karim, "Mapping Pakistan's Internal Dynamics: Implications for State Stability and Regional Security", s. 4; Bhatnagar ve Mohan, "India-Pakistan Relations and Regional Stability", s. 89.

⁸³ Khan, "Understanding Pakistan's Pro-Taliban Afghan Policy", s. 152.

⁸⁴ Brown, "Pakistan's Relations with Afghanistan and Implications for Regional Politics", s. 127.

⁸⁵ Grare, "Pakistan-Afghanistan Relations In The Post-9/11 Era", s. 4-5; Ahmed ve Bhatnagar, "Pakistan-Afghanistan Relations and the Indian Factor", s.162, 164.

örgütleri ile olan ilişkilerini sonlandırmasına yönelik baskı görmüştür.⁸⁶ Zira Pakistan, ABD'nin teröre karşı vermiş olduğu mücadelede yanında yer almasına rağmen kendi topraklarında Taliban, El-Kaide, radikal Hakkani Ağına güvenli alanlar sağlamış ve bu terör örgütlerini Hindistan ve Afganistan'a karşı kullanmıştır.⁸⁷ Dolayısıyla Pakistan, ABD'nin teröre karşı mücadele kapsamında kendisine verdiği desteği kendi politikaları çerçevesinde fırsata çevirmek istemiş; bir bakıma gerek Afganistan gerekse ABD'ye karşı ikili politika izlediği ifade edilebilir.⁸⁸ Bu politika ile Pakistan'ın ABD ile olan müttefiklik ilişkilerini devam ettirmeyi, bunun yanında ABD'nin Afganistan'dan çekilmesini, bunun sonucunda Afganistan üzerinde siyasi ve ekonomik olarak etkili olmayı ve bölge üzerinde etkin söz sahibi olmayı hedeflemiştir. Ancak Pakistan'ın 1980'lerden izlediği terör örgütlerini kullanma politikası, bölgeyi istikrarsızlaştırmanın yanında ABD'de dahil olmak üzere küresel ölçekli bir tehdide dönüşmüştür.

D. Pakistan'ın Afganistan Politikasının Kimliksel Analizi

Pakistan'ın Afganistan politikasının temellerini Pakistan'daki Peştun etnik nüfusunu da içine alan ve coğrafi olarak Pakistan'ın kuzeybatısını içeren bağımsız bir Büyük Peştunistan oluşumunu engellemek ve Hindistan'ın Afganistan üzerindeki etkisini ve nüfuzunu azaltmak oluşturmuştur. Bu bağlamda Pakistan için asıl sorun Afganistan kaynaklı Peştun milliyetçiliği ve dolaylı sorun Hindistan'ın varlığı olmuştur. Aynı coğrafyada yaşayan ve zamanla üç bağımsız siyasi yapıya dönüşen bu devletlerin aralarındaki ilişki yapısı geniş perspektiften ele alındığında Güney Asya'da yeniden oluşan güvenlik yapılanmasında Afganistan, Pakistan'ın Hindistan politikasının bir bileşeni durumundadır.⁸⁹ Bir başka ifadeyle Pakistan'ın Afganistan'a yönelik politika eylemleri Hindistan temelli olarak görünmekle birlikte bu ilişki yapısını Afganistan'ın "Büyük Peştunistan" ideali ile Pakistan'ın "stratejik derinlik" stratejisinin karşılıklı mücadelesi olarak niteleyebiliriz.

Pakistan'ın Hindistan politikalarını Afganistan üzerinden hayata geçirmeye çalışması bölgedeki sorunların derinleşmesine sebep olmaktadır.⁹⁰ Hindistan ile sürekli bir rekabet ilişki yapısına sahip olan Pakistan, istikrarsız bir Afganistan'ı,

---

⁸⁶ Samra Naz ve Zafar Nawaz Jaspal, "Afghanistan in the Snare of External Power Struggle", *Strategic Studies*, Vol.38, No. 3, 2018, s. 25.

⁸⁷ Wagner, "Pakistan's Foreign Policy Between India and Afghanistan", s.249; Kumar, "Pakistan's Foreign Policy, Trends and Challenges", s. 20; Khan, "Understanding Pakistan's Pro-Taliban Afghan Policy", s. 154.

⁸⁸ Lal, "Pakistan", s. 27.

⁸⁹ Farzana Shaikh, *Making Sense of Pakistan*, Oxford University Press, New York, 2009, s. 200.

⁹⁰ Frédéric Grare, "Pakistan", Ashley J. Tellis ve Aroop Mukharji (eds.), *Is A Regional Strategy Viable In Afghanistan?*, Carnegie Moscow Center, 2010, s. 18; Bhatnagar ve Mohan, "India-Pakistan Relations and Regional Stability", s. 92-93.

Hindistan ile yakın ve uyum içinde olan bir Afganistan'a tercih edecektir.⁹¹ Dolayısıyla Pakistan Hindistan'a karşı duyduğu endişe sebebiyle, kendi bölgesinde güçlü olmaya ve stratejik derinlik olarak tanımladığı Afganistan'ı kendi kontrolünde olmasına çabalamaktadır.⁹² Zira Pakistan'ın yanında yer alan Afganistan, Pakistan'a Hindistan ile rekabet edebilecek bir güç sağlayacaktır. Bu nedenle mevcut durum itibarıyla yeniden yapılanmaya çalışan Afganistan gerek Pakistan gerekse Hindistan'ın güç mücadelesi alanı haline gelmiştir.

Pakistan, ülkeyi oluşturan etnik toplulukları paylaşılan ortak değerler etrafında toplama ve birlikte bir gelecek ideali yaratmayı bir başka ifade ile uluslaşma sürecini henüz başaramamıştır. Ülkedeki etnik topluluklar kendilerini halen öncelikli olarak etnik kimlikleri ile tanıtmaktadır. Nitekim Pakistan'ın geçmişinde kendisinin bir parçası iken ayrı bir Bangladeş Devletinin kurulması bu sorunun en somut örneğidir. Günümüzde ise ülkenin bütünlüğünün korunmasına yönelik en büyük sorun sahası Peştunlar olarak görülmektedir. Zira Pakistan devleti Peştun milliyetçiliğini kendi bekasına yönelik büyük bir tehdit algılamaktadır çünkü Peştunlar, Pakistan'ın en büyük azınlık grubudur. Her ne kadar Afganistan'ın en büyük etnik grubu olmasına rağmen Pakistan sınırlarında yaşayan Peştun nüfusu Afgan Peştunlarının yaklaşık iki katıdır.⁹³ Bu sebeple Afganistan ile süre gelen sınır probleminin önemli bir bileşeni olan Peştunların da bir zaman sonra Büyük Peştunistan oluşturma amacıyla ayrılma endişesi⁹⁴ Pakistan dış politikasının önemli bir hareket noktasıdır. Tartışılabilen bir sınır hattı ile Afganistan'dan fiziki olarak kendini ayıramamanın yanında toplumsal, kültürel ve dinsel bakımdan da keskin bir hat çizemediğinden iki ülke arasındaki maddi ve düşünsel sınırlar belirsiz bir haldedir. Hindistan gibi bir "öteki" Afganistan yaratamayan Pakistan, bunun yerine kendi kontrolünde olan bir Afganistan'ı daha tercih etmektedir. Dolayısıyla Bengalliler ile yaşamış olduğu ve potansiyel olarak Peştunlar sebebiyle yaşanabilecek parçalanma sendromunun esas aktörü Afganistan'dır. Bu bağlamda Pakistan için sınır hattının tanınması konusu Afganistan politikasında önemli bir yere sahiptir. Pakistan kendisini tam olarak ayırtıramadığı Afganistan'ı kendi bekası adına samimi ve istikrarlı bir

⁹¹ Brown, "Pakistan's Relations with Afghanistan and Implications for Regional Politics", s. 124.

⁹² Marvin G. Weinbaum ve Jonathan B. Harder, "Pakistan's Afghan Policies and Their Consequences", *Contemporary South Asia*, Vol. 16, No. 1, 2008, s. 35.

⁹³ Afganistan'da %42'lik oranlarıyla en büyük etnik grubu oluşturan Peştunların nüfusu 2018 yılı tahminlere göre yaklaşık 14 milyon, Pakistan'da %15,4'lük oranlarıyla en büyük azınlık olan Peştunların nüfusu yaklaşık 28 milyondur. Dünya Bankası İnternet Sitesi, https://www.google.com.tr/publicdata/explore?ds=d5bncppjof8f9_&met_y=sp_pop_totl&idim=country:AFG:IRQ:SYR&hl=tr&dl=tr, erişim tarihi: 03.12.2019; CIA internet sitesi, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/pk.html>, erişim tarihi:01.12.2019.

⁹⁴ Haqqani, "Pakistan and the Threat of Global Jihadism: Implications for Regional Security", s. 144; Shaikh, *Making Sense of Pakistan*, s. 204.

yapıda görmemektedir. Zira Durand Hattı olarak bilinen sınırın Afganistan tarafından resmi olarak tanınması, Pakistan açısından toprak bütünlüğünün ve egemenlik haklarının tam anlamıyla tanınması anlamına gelmektedir.

Pakistan İslam kimliğinin birleştirici niteliğini kullanarak etnik ortaklığa sahip olan Peştunları Pakistanlı ulus-kimlik çatısı altında birleştirmeye çalışmıştır. Bunun yanında, Peştun milliyetçiliğini kontrol altında tutmak amacıyla Pakistan'da yaşayan Peştunlara zamanla siyasi yaşamda ve orduda önemli görevler suretiyle politik, ekonomik, sosyal ve kültürel alanda diğer etnik gruplara nazaran daha iyi entegre etmeye çalışmıştır.⁹⁵ Ancak Peştunlara yönelik başarısı görece olan bu politika, Afganistan ve Hindistan'ın bu konuyu manipüle etme riskini ortadan kaldırmamıştır.

Afganistan'da zamanla artan Hindistan etkisi, Pakistan'da iki taraflı olarak kuşatılma endişesi yaratmıştır. Dolayısıyla ülkenin iktidarları dış politikalarının meşruiyeti adına Hindistan unsurunu iç politik malzeme olarak kullanmaya devam etmişlerdir. Bu ideolojinin yansıması olarak Afganistan üzerinde etkili olabilmek adına 1970'lerden itibaren Pakistan, İslamcı Afgan muhalefet liderlerine maddi ve manevi destek sağlayarak Afganistan'a yönelik müdahaleci politikalarında ayrılıkçı ve aşırı milliyetçi grupları kullanmışlardır.⁹⁶ Bu sebeple Pakistan, Hindistan ve Afganistan arasında sıkışmamak, Hindistan'ın Afganistan'da etkinliğini azaltmak ve Keşmir sorununda inisiyatifini sürdürmek amacıyla başta Taliban olmak üzere bir çok terör yapılanmalarına dolaylı ve örtülü olarak destek vermiştir.⁹⁷

Pakistan, Peştun milliyetçiliğini kendi bekasına yönelik büyük bir tehdit olarak algıladığından Peştun milliyetçiliğini kontrol altında tutmak adına din unsurunu kullanılmaktadır. Bu bağlamda Peştun ağırlıklı bir oluşum olan Taliban hareketi, Pakistan tarafından dini ideolojiler ile beslenmektedir. Pakistan, Peştun milliyetçiliğini kontrol altında tutabilmek için Deobandizm akımını yayan medreseleri kullanmakta, İslamcılık aracılığıyla milliyetçiliğe karşı durmaya çalışmaktadır. Bu konudaki en önemli ve etkili silahı Taliban olmuştur. Pakistan Taliban üzerinden Afganistan'ı kontrol etmek istemekte ve bu şekilde Peştun milliyetçiliğini etkisiz kılmaya çalışmaktadır. Afganistan tarafından önemli bir sorun sahası olarak algılanmasına rağmen Pakistan, başta Taliban olmak üzere ayrılıkçı gruplara destek enstrümanını kullanmaktan uzun süre vazgeçmemiştir.⁹⁸

⁹⁵ Burke ve Ziring, *Pakistan's Foreign Policy: An Historical Analysis*, s. 89; Khan ve Wagner, "The Changing Character of the Durand Line", s. 24.

⁹⁶ Haqqani, *Pakistan: Between Mosque and Military*, s. 153, 244.

⁹⁷ Haqqani, "Pakistan and the Threat of Global Jihadism: Implications for Regional Security", s. 145; Ahmed ve Bhatnagar, "Pakistan-Afghanistan Relations and the Indian Factor", s. 172-173.

⁹⁸ Kumar, "Pakistan's Foreign Policy, Trends and Challenges", s. 20; Khan, "Understanding Pakistan's Pro-Taliban Afghan Policy", s. 154-160.

Buna rağmen Pakistan’da son dönemlerde ortaya çıkan Peştun milliyetçi gruplar Pakistan toprak bütünlüğü için tehdit oluşturmaya devam etmektedir. Peştunların hakları için 2016 yılından itibaren mücadeleye başlayan Peştun Koruma Hareketinin (Pashtun Tahafuz (Protection) Movement-PTM) söylemleri Pakistan ordusunun müdahalesine sebep olmuştur. Daha sonraki gelişme ise 2018 yılında Peştunların yaşadıkları FATA bölgesinin özel statüsü Pakistan tarafından değiştirilerek Pakistan’ın bir eyaleti haline getirilmesi olmuştur.⁹⁹ Kuzey Veziristan kaynaklı olan PTM, Peştunların yirmi yıldır hem Taliban hem de Pakistan ordusunun şiddetinin hedefi olduğunu ve Pakistan ordusunun ülkenin kuzeybatısındaki Peştunlara karşı ciddi insan hakları ihlalleri yapıldığını iddia etmektedir.¹⁰⁰ Dolayısıyla Peştun milliyetçiliği halen potansiyel bir kırıma noktası olarak Pakistan toplumsal yaşamında bir olasılık olarak varlığını devam ettirmektedir.

Sonuç

Bu çalışma, Pakistan ve Afganistan devletlerinin karşılıklı olarak birbirlerine mecbur ve birbirleri adına önemli oldukları savından yola çıkarak; DPA bağlamında Pakistan dış politikasında Afganistan’ın yerini analiz etmeyi amaçlamıştır. Dış politika analizinde devlet kimlikleri en önemli çözümleme bileşeni durumundadır. Bu bağlamda Pakistan’ın Afganistan politikasını anlamlandırmak adına kimlik kavramı ile ilgili “benzer kimliklere sahip olan devletlerin benzer çıkarlara sahip olması gerekir öngörüsü ne oranda gerçekçidir?” sorusunun cevabı aranmıştır. Zira uluslararası sistemde benzer siyasi kimliklere sahip devletlerin aralarında iş birliği beklentisi tüm kimliksel yaklaşımlarda ortaktır. Bu durumda siyasal kimlik açısından İslam Cumhuriyeti olarak tanımlayan ve tanınan Pakistan ve Afganistan devletleri gerek etnik gerekse sosyal kimlikler bağlamında birçok ortak bileşene sahip olmasına rağmen Pakistan’ın Afganistan politikasında kimlik inşa süreçlerindeki farklılıkların, bir başka ifadeyle uluslaşma süreçlerinin etkili olduğu sonucuna varılmıştır çünkü devletlerin kimliği, içsel alanda kimlik inşasının bir ürünüdür. Kimlik anlamında birçok ortak bileşene sahip olmasına rağmen Pakistan ve Afganistan’ın tecrübe

---

⁹⁹ Abdur Rehman Shah, “The Rise of the Pashtun Protection Movement (PTM): Polemics and Conspiracy Theories”, *Asian Affairs*, Vol. 51, Issue 2, 2020, s. 266-267; Madiha Afzal, *Why is Pakistan’s military repressing a huge, nonviolent Pashtun protest movement?*, 7 February 2020, Brookings internet sitesi, <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/02/07/why-is-pakistans-military-repressing-a-huge-nonviolent-pashtun-protest-movement/>

¹⁰⁰ Shah, “The Rise of the Pashtun Protection Movement (PTM): Polemics and Conspiracy Theories”, s. 266-267; Al Jazeera internet sitesi, *Why is Pakistan’s Pashtun movement under attack?*, 28 January 2020, <https://www.aljazeera.com/news/2020/01/pakistan-pashtun-movement-attack-200128085744910.html>, erişim tarihi: 01.05.2020

ettikleri farklı kimlik inşa süreçleri sonucunda farklı çıkarlar ve buna bağımlı politika uygulamalarına sahip oldukları söylenebilir.

Pakistan'ın sahip olduğu etnik çoğulluk ve farklılıklar sebebiyle ülkenin kuruluş aşamasından itibaren din olgusu ülkenin oluşumunda önemli bir birleştirici olarak görülmüştür. Pakistan, din unsuru ile Hint yarımadasında yaşayan bütün Müslümanları birleştirerek bir devlet olmayı amaçlamıştır. Ve Pakistan model olarak Avrupa ulus-devlet sistemini örnek almışlardır. Ancak kuruluşundan itibaren Pakistan, sıklıkla ordu tarafından müdahale edilen bir siyasi yapının şekillendirdiği, etnik/bölgesel kimlik, din/mezhep ve şehirli/kırsal ayrımının yaşandığı, bu sebeple de ulusal bütünleşme anlamında ciddi sorunlar yaşayan bir süreç yaşamıştır. Dolayısıyla din temelli kimlik politikalarına uygun vatandaş yaratma gayretleri Pakistan bağlamında yıkıcı ve olumsuz sonuçlar doğurmuş, toplum ile yönetim arasında telafisi güç olan meşruiyet sorunları ortaya çıkarmıştır.

Pakistan'ın bağımsızlığının hemen ardından Afganistan tarafından gündeme getirilen Durand Hattı sınır meselesi ve Peştun gruplarla ilgili iddialar Pakistan devleti için zorlu bir başlangıç olmuştur. Nitekim Pakistan için ülkenin bütünlüğünün korunmasına yönelik büyük bir sorun sahası olarak algılanan Peştunlar bu iki konunun esas aktörleri olmuşlardır zira Pakistan devleti Peştun milliyetçiliğini kendi bekasına yönelik büyük bir tehdit algılamaktadır. Bunun yanında Peştunların birliği ideali Afganistan tarafından da çok güçlü şekilde desteklenmektedir.

Bu sebeple Pakistan'ın Afganistan politikasında kullanmış olduğu en etkili yöntem, Sovyetler Birliği'nin işgalinde mücahit gruplarla başlayan ve devamında bölgedeki aşırılıkçı ve ayrılıkçı terör yapılarına verilen destek olmuştur. Pakistan, kendi uluslaşma motivasyonu olan din unsurunu Peştun milliyetçiliğini bastırmak adına kullanılmaktadır ve bu sebeple Taliban hareketi, Pakistan tarafından dini ideolojiler ile beslenmektedir. Bu bağlamda Pakistan Peştun milliyetçiliğini kontrol altında tutabilmek için Deobandizm ve medreseleri kullanmakta, İslamcılık aracıyla milliyetçiliğe karşı durmaya çalışmaktadır. Pakistan'ın ayrılıkçı ve radikal terör gruplarını ve de günümüzde Taliban'ı desteklemesinin en önemli sebeplerinden birisi Afganistan'ı kontrol etmek ve bu şekilde Peştun milliyetçiliğini etkisiz kılmaya çalışmak olmuştur.

Bunun yanında Pakistan, Afganistan'ı Hindistan tehdidine karşı kendisine "stratejik derinlik" sağlayan kurtarıcı bir coğrafya alanı olarak algılamaktadır. Pakistan, Afganistan'ı Hindistan politikasının bir bileşeni olarak görmüş ve bu Hindistan karşıtlığı tüm iktidar değişikliklerinde dahi sabit kalmıştır. Zira yeniden yapılanmaya çalışan Afganistan halen gerek Pakistan gerekse Hindistan'ın güç mücadelesi alanıdır. Dolayısıyla Pakistan yönetimleri dış politikalarının meşruiyeti adına Hindistan unsurunu iç politik malzeme olarak kullanmaya devam

etmişlerdir. Ve aynı zamanda Hindistan ve Afganistan arasında sıkışmamak, Hindistan'ın Afganistan'da etkinliğini azaltmak ve Keşmir sorununda inisiyatifi sürdürmek amacıyla Pakistan, bölgedeki ayrılıkçı ve aşırı millîci gruplara dolaylı ve örtülü olarak desteklemeye devam etmiştir.

Afganistan'ın istikrarlı geleceği büyük ölçüde Pakistan'ın politikasına bağlı görünmektedir. Aralarında maddi ve düşünsel anlamda pek çok ortaklık bulunan iki ülkenin öncelikle karşılıklı "güvensizlik" yapısını olumlu yönde yeniden inşa etmeleri durumunda kolektif bir kimlik sayesinde ancak bu ortaklıklardan gerçek anlamda faydalanabilecekleri açıktır. Nitekim, mevcut durumundaki istikrarsız Afganistan coğrafyası kaçınılmaz olarak Pakistan için bir tehdit oluşturmaktadır.

Kaynaklar

A. Kitap, Makale, Dergi ve Yayınlar

- Afzal, Madiha, *Why is Pakistan's military repressing a huge, nonviolent Pashtun protest movement?*, 7 February 2020, Brookings internet sitesi, <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/02/07/why-is-pakistan-s-military-repressing-a-huge-nonviolent-pashtun-protest-movement/>
- Ahmad, Ishtiaq, *Afganistan'dan Keşmir'e: ABD Liderliğindeki Terörizm Karşı Savaş ve Hindistan-Pakistan Çatışması*, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2013.
- Ahmed, Zahid Shahab ve Bhatnagar, Stuti, "Pakistan-Afghanistan Relations and the Indian Factor", *Pakistan's Foreign Policy Analysis*, Pakistan Institute of International Affairs, Vol. 60, No. 2, April 2007, s. 159-174.
- Alavi, Hamza "Nationhood and the Nationalities in Pakistan", *Economic and Political Weekly*, Vol. 24, No. 27, 8 July 1989, s. 1527-1534.
- Ashcroft, Bill, Gareth Griffiths ve Helen Tiffin, *Post-Colonial Studies, The Key Concepts*, Routledge Press, New York, 2007.
- Aziz, Raja Ehsan, "Pakistan's Relations with Afghanistan", *Central Asian Survey*, Vol. 7, No. 2-3, 1988, s.153-162.
- Bahadur, Kalim, "Pakistan's Policy Towards Afghanistan", *International Studies*, July 1980, s. 643-659.
- Baldwin, David A., "The Concept of Security", *Review of International Studies*, Vol. 23, No. 1, 1997, s. 5-26.
- Bhatnagar, Aryaman ve Mohan, C. Raja, "India-Pakistan Relations and Regional Stability", *Mapping Pakistan's Internal Dynamics; Implications for State Stability and Regional Security*, The National Bureau of Asian Research, NBR Special Report, No.55, Washington, February 2016, s. 79-98.

- Bingöl, Oktay, *Afganistan'da Devlet İnşası Sürecinde Savaş Ağaları ile İş Birliği*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2012.
- Blood, Peter R., *Pakistan, A Country Study*, Federal Research Division, Library of Congress, Washington, 1994.
- Bloom, William, *Personal Identity, National Identity and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge 1990.
- Brown, Vanda Felbab, "Pakistan's Relations with Afghanistan and Implications for Regional Politics" *Mapping Pakistan's Internal Dynamics; Implications for State Stability and Regional Security*, NBR Special Report No. 55, 2016, s. 123-140.
- Burke, Samuel Martin ve Ziring, Lawrence, *Pakistan's Foreign Policy: An Historical Analysis*, Oxford University Press, London, 1973.
- Chawla, Shalini, *Pakistan's Afghanistan Policy and a Troubled Peace Process*, 05 May 2020, Institute of Peace and Conflict Studies internet sitesi, http://www.ipcs.org/comm_select.php?articleNo=5684, erişim tarihi: 21.09.2020
- Cohen, Stephen P., "Pakistan: Arrival and Departure", Stephen P. Cohen (der.), *The Future of Pakistan*, Brookings Institution Press, Washington, 2011.
- Fair, C. Christine, *Pakistan's Strategic Culture: Implications for How Pakistan Perceives and Counters Threats*, NBR Special Report No.61, The National Bureau of Asian Research, Washington, 2016.
- Fair, C. Christine, "The Militant Challenge in Pakistan", *Asia Policy*, No. 11, January 2011, s. 105-137.
- Faruqui, Ahmad, *Rethinking the National Security of Pakistan: The price of strategic myopia*, 2003.
- Giustozzi, Antonio, *Koran Kalashnikov and Laptop: The Neo-Taliban Insurgency in Afghanistan 2002-2007*, 2009.
- Goodson, Larry P., *Afghanistan's Endless War: State Failure, Regional Politics and the Rise of the Taliban*, Seattle, 2001.
- Grare, Frédéric, "Pakistan", (eds.) Ashley J. Tellis ve Aroop Mukharji, *Is A Regional Strategy Viable In Afghanistan?*, 2010, s. 17-26.
- Grare, Frédéric, "Pakistan-Afghanistan Relations In The Post-9/11 Era", *Carnegie Papers*, Carnegie Endowment for International Peace, No. 72, October 2006.
- Haider, Mateen ve Irfan, Haider, "Nawaz Sharif pledges support in Afghan fight against Taliban" Dawn Gazetesi internet sitesi, 12 Mayıs 2015, <http://www.dawn.com/news/1181502>
- Hanauer, Larry ve Chalk, Peter, "Pakistan", *India's and Pakistan's Strategies in Afghanistan: Implications for the United States and the Region*, RAND Corporation, 2012, s. 37-42.
- Haqqani, Husain, "Pakistan and the Threat of Global Jihadism: Implications for Regional Security", *Mapping Pakistan's Internal Dynamics; Implications for State Stability and Regional Security*, NBR Special Report No. 55, 2016, s. 141-154.
- Haqqani, Husain, *Pakistan: Between Mosque and Military*, Vanguard Books, Lahore, 2005.

- Hasan, Khurshid, "Pakistan-Afghanistan Relations", *Asian Survey*, Vol. 2, Issue 7, September 1962, s. 14-24.
- Husain, Ishrat ve Elahi, Muhammad Ather, "The Future of Afghanistan-Pakistan Trade Relations", *Peace Brief*, No. 191, United States Institute of Peace, 2015.
- Hussein, Rifaat, "Pakistan's Relations with Afghanistan: Continuity and Change", *Strategic Studies*, Vol. XXII, Islamabad, 2002, s. 43-75.
- Javaid, Umbreen ve Fatima, Qamar, "An Analytical Study of Pakistan's Policy Toward Afghanistan Before the Taliban's Rise", *Journal of Political Studies*, Vol. 20, Issue 2, 2013, s. 59-89.
- Kakar, M. Hasan, *A Political and Diplomatic History of Afghanistan, 1863-1901*, Boston, 2006.
- Karim, Tariq A., "Pakistan's Relations with Iran and the Implications for Regional Stability", *Mapping Pakistan's Internal Dynamics; Implications for State Stability and Regional Security*, NBR Special Report No. 55, 2016, s. 111-122.
- Khan, Amina ve Wagner, Christian, "The Changing Character of the Durand Line", *Strategic Studies*, Vol. 33, No. 2, 2013, s. 19-32.
- Khan, Ijaz Ahmadi, "Understanding Pakistan's Pro-Taliban Afghan Policy", *Pakistan Horizon*, Vol. 60, No. 2, 2007, s. 141-157.
- Khan, Rais Ahmad, "US Policy Towards Afghanistan", *Pakistan Horizon*, Vol.40 (1), 1987, s. 65-79.
- Khan, Riaz Mohammad "Overview of Pakistan's Afghan Policy and Future Perspectives", *Strategic Studies*, Vol. 34, No. 1, Institute of Strategic Studies Islamabad, 2014, s. 1-26.
- Kumar, Sumita, "Pakistan's Foreign Policy, Trends and Challenges", *Institute for Defence Studies & Analyses (IDSA) Occasional Paper*, No. 54, New Delhi, August 2019, s.1-54.
- Lal, Rollie, "Pakistan", *Central Asia and Its Asian Neighbors: Security and Commerce at the Crossroads*, RAND Corporation, 2006, s. 23-28.
- Maass, Citha D., "The Afghanistan Conflict: External Involvement", *Asian Survey*, Vol.18, No. 1, 1999, s. 65-78.
- Nader, Alireza, "Iran and Afghanistan: A Complicated Relationship", *Iran's Influence in Afghanistan: Implications for the U.S. Drawdown*, 2014, s. 5-22.
- Narayanan, Sripathi, *Pakistan & Afghanistan: Understanding Islamabad's Policies and Strategies*, Institute of Peace and Conflict Studies, Special Report, July 2010.
- Naz, Samra ve Jaspal, Zafar Nawaz, "Afghanistan in the Snare of External Power Struggle", *Strategic Studies*, Vol.38, No. 3, 2018, s. 22-39.
- Omrani, Bijan, "The Durand Line: History and Problems of the Afghan-Pakistan Border", *Asian Affairs*, Vol. XL (II), July 2009, s. 177-195.
- Pande, Aparna, *Explaining Pakistan's Foreign Policy: Escaping India*, Routledge, New York, 2011.

- Panhwar, Sani Hussain, "Foreign Policy of Pakistan", *A Compendium of Speeches made in the National Assembly of Pakistan 1962-64*, by Zülfikar Ali Butto, 1965.
- Qazi, Shehzad H., *The Neo-Taliban, Counterinsurgency & the American Endgame in Afghanistan*, Institute for Social Policy and Understanding (ISPU) Research Associate, Report, New York, April 2011.
- Rais, Rasul Bakhsh, *Recovering the Frontier State: War, Ethnicity, and State in Afghanistan*, Lexington Books, UK., 2009.
- Rubin, Barnett R., *The Search for Peace in Afghanistan: From Buffer State to Failed State*, Yale University Press, London, 1995.
- Saleem, Ali Haider, "Central and South Asian Energy Projects: Prospects and Challenges for Pakistan", *Strategic Studies*, Vol. 38, No. 3, 2018, s. 57-71.
- Shah, Shafqat Ali, "Pakistan's foreign policy dilemmas in the new millennium", *The Round Table: The Commonwealth Journal of International Affairs*, 2001.
- Shah, Abdur Rehman, "The Rise of the Pashtun Protection Movement (PTM): Polemics and Conspiracy Theories", *Asian Affairs*, Vol. 51, Issue 2, 2020, s. 265-285.
- Shaikh, Farzana, *Making Sense of Pakistan*, Oxford University Press, New York, 2009.
- Shelley, Louise I. ve Hussain, Nazia, "Narco-Trafficking in Pakistan-Afghanistan Border Areas and Implications for Security", *The National Bureau of Asian Research*, Report: 20, 2009.
- Schofield, Julian, "Pakistan's Afghanistan Policy, Blockades, and Strategic Trade", *Security and Peace*, Vol. 28, No. 4, 2010, s. 251-256.
- Siddique, Qandeel, *Pakistan's Future Policy Towards Afghanistan, A Look at Strategic Depth, Militant Movement and the Role of India and the US*, Danish Institute for International Studies (DIIS), Vol. 08, 2011.
- Sullivan, Daniel P., "Tinder, Spark, Oxygen, and Fuel: The Mysterious Rise of the Taliban", *Journal of Peace Research*, Vol. 44, No.1, 2007, s. 93-108.
- Syed, Anwar H., "Pakistan in 1997", *Asian Survey*, Vol. 38, No. 2, February 1998, s. 116-125.
- Torabi, Yama, "The Growing Challenge of Corruption in Afghanistan: Reflections on a Survey of the Afghan People, Part 3 of 4", *Asia Foundation*, Occasional Paper No. 15, July 2012.
- Wagner, Christian, "Pakistan's Foreign Policy Between India and Afghanistan", *Security and Peace*, Vol. 28, No. 4, 2010, s. 246-251.
- Weibaum, Marvin G. ve Harder, Jonathan B., "Pakistan's Afghan policies and their consequences", *Contemporary South Asia*, Vol.16, No. 1, 2008, s. 25-38.
- Weldes, Jutta, "Constructing National Interests" *European Journal of International Relations*, 1996, Vol. 2, s. 275-318.
- Wendt, Alexander, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.

Yousufzai, Rahimullah, "Pakistan-Afghanistan Relations: A Pakistani Narrative," *Parliamentarian Dialogue Paper 250311*, Pakistan Institute of Legislative Development and Transparency (PILDAT), Islamabad, Mart 2011, <http://www.pildat.org/Publications/publication/FP/PakAfghan>.

B. İnternet kaynakları

ABD Dışişleri Bakanlığı internet sitesi, "Agreement for Bringing Peace to Afghanistan Between the Islamic Emirate of Afghanistan Which Is Not Recognized by the United States as a State and Is Known as the Taliban and the United States of America, February 29, 2020", <https://www.state.gov/agreement-for-bringing-peace-to-afghanistan/>, erişim tarihi: 01.05.2020

Al Jazeera internet sitesi, *Why is Pakistan's Pashtun movement under attack?*, 28 January 2020, <https://www.aljazeera.com/news/2020/01/pakistan-pashtun-movement-attack-200128085744910.html>, erişim tarihi: 01.05.2020

CIA internet sitesi, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/pk.html>, erişim tarihi:01.12.2019

Dünya Bankası İnternet Sitesi, https://www.google.com.tr/publicdata/explore?ds=d5bncppjof8f9_&met_y=sp_pop_totl&idim=country:AFG:IRQ:SYR&hl=tr&dl=tr, erişim tarihi: 03.12.2019

Reuters Haber Ajansı internet sitesi, *Afghanistan President: Pakistan still shelters insurgents*, 23 Ocak 2020, <https://www.reuters.com/article/us-davos-meeting-ghani/afghanistan-president-pakistan-still-shelters-insurgents-idUSKBN1ZM276>, erişim tarihi: 23.05.2020

T.C. Dışişleri Bakanlığı internet sitesi, <http://www.mfa.gov.tr/pakistan-ekonomisi.tr.mfa>, <http://www.mfa.gov.tr/afganistan-ekonomisi.tr.mfa>, erişim tarihi: 01.05.2020

Times of India internet sitesi, *Pakistan Our Twin Brother, India a Great Friend: Hamid Karzai*, 5 October 2011, <https://economictimes.indiatimes.com/news/politics-and-nation/pak-twin-brother-india-great-friend-hamid-karzai/articleshow/10247578.cms>, erişim tarihi: 17.02.2020